

PETRI RÄSÄNEN

Taloustiede ja arjen järki

Taloustieteilijä Ha-Joong Changin mukaan meille ei kerrota viittä asiaa taloustieteestä (*economics*): 1) 95 % taloustieteestä on arkijärkeä, 2) taloustiede ei ole tiede, 3) taloustiede on politiikkaa, 4) älä koskaan luota taloustieteilijään ja 5) talous(tiede) on liian tärkeää jätettäväksi asiantuntijoille.¹

Keskusteltuani sähköpostin välityksellä erään taloustieteilijän kanssa, minulla on suuri kiusaus hyväksyä yllä mainitut ajatukset pelkästään sen perusteella, että hän tulee tavalla tai toisella kieltäneeksi kaikki väitteet. Tieteilijämme antaa ymmärtää, että taloustieteen ulkopuolisten ei tule siihen puuttua. Taloustiede on yhteiskuntatieteiden kuningas, jolle muilla tieteillä on vain marginaalista annettavaa. Onhan niin, että taloustieteen metodilla pystytään käsittelemään myös kaikki normatiiviset ja poliittiset kysymykset.

En kuitenkaan anna kiusaukselle periksi, koska kohtaamiseni eräiden muiden taloustieteilijöiden kanssa kertovat toista. Luotan heihin. Nämä oppineet ovat aidosti kiinnostuneita tieteenalansa filosofisista, normatiivisista ja poliittisista sidoksista. Sekä filosofian että taloustieteen ulkopuolelle on mahdollista kurotella ja pyrkiä laajentamaan näköalojaan.

Changin huomautukset viittaavat kuitenkin yksilöllisiä kohtaamisiamme laajempaan kysymykseen: taloustieteen asema aikamme vaikutusvaltaisimpana yhteiskuntatieteenä on ongelmallinen.

Ei käy kieltäminen, että taloudelliset kysymykset määrittävät tärkeimpiä yhteiskunnallisia ratkaisujamme. Viime vuosien kriisipuheet ovat nostaneet tämän entistä selvemmin esille. Taloudellisen hegemonian taustalla voidaan nähdä moderneihin mieliimme juurtunut näkemys, että asioita täytyy voida tarkastella tasamittaisella ja laskennallisella tavalla. Puhe hyödyistä ja sen maksimoinnista on iskostunut talouspolitiikan lähtökohdaksi. Sitä analysoivat talouden tasapaino- ja tehokkuusmallit ovat myös tuottaneet tulosta – samalla kuitenkin hämmentäen mieliämme.

Ajatus kansainvälisen kaupan suhteellisista eduista – siitä, että jokaisen maan kannattaa panostaa vahvuuk-

siinsa – ei ole teoreettisilta lähtökohdiltaan sen avarampi tai realistisempi kuin monet muutkaan taloustieteelliset mallit, mutta historiallisessa katsannossa sen perusajatus näyttää toimineen. Toisaalta vuoden 2008 finanssikriisin taustalla oleva yksipuolinen teoria rationaalisista toimituksista ja riskien hallinnasta paljastui onnettomaksi aikansa elettyään. Mikä erottaa teoreettisia ajattelutapoja toisistaan? Ehkä voidaan ajatella, että suhteellisen edun teoria onnistui kiteyttämään jotakin keskeistä markkinoiden toiminnasta, sallien kuitenkin samalla erilaiset käytännön ratkaisut sen soveltamisessa. Rationaalisen toiminnan teoria sen sijaan ei kantanut, koska sen käytäntö perustui ja rajoittui niin vahvasti teoreettiseen analyysiin rationaalisista toimijoista, hienostuneista finanssiinstrumenteista ja riskien hajaannuttamisesta. Käytännön pelivara ja teorian mahdollinen järkevä ydin hautautuivat laskennallisen vakuuttavuuden alle.

Koska taloustiede – muiden yhteiskuntatieteiden tapaan – luo rajoitetun näkökulman todellisuuteen, tulee sen pohjalta tehtyihin talous- ja politiikkasuosituksiin suhtautua varauksella. Teorian maailmallisen toimivuuden lisäksi on kiinnitettävä huomio taloustieteen normatiivisiin ja poliittisiin sidoksiin.

Esimerkiksi juuri suhteellisen edun periaate ja taloudellisen tehokkuuden ideaali ovat normatiivisia ajatusmalleja. Ne muiden muassa rajoittavat toimijoiden tapaa tehdä päätöksiä. Ei ole sattumaa, että WTO:n pyrkiessä toteuttamaan taloudellisen tehokkuuden ideaalia, se on supistanut kansallisvaltioiden itsemääräämisoikeutta ja demokraattisen päätöksenteon aluetta. Suopean tulkinnan mukaan nämä rajoitukset on tehty hyvinvointinäkökulmasta: poliittinen sählääminen, populistinen toiveajattelu ja ryhmätujen puolustaminen sotkisivat pahan kerran sen mekanismin, joka lopulta koituu kaikkien hyödyksi. Vaihtoehtoisen tulkinnan mukaan kyseessä on uusliberalistinen pyrkimys muuttaa politiikkakonseptio omia ideologisia päämääriä palvelevaksi.

Joka tapauksessa taloustiede tuottaa poliittista ideologiaa. On poliittinen valinta panostaa taloudellisesti määriteltyihin hyvinvointipyrkimyksiin kansallisen itse-

”Talousliberalismi korostaa teoriaa käytännön kustannuksella – samaan tapaan kuin teoreettisten mallien voidaan ajatella toimivan vain käytännöllisen joustavuuden ehdoilla.”

määräämisoikeuden kustannuksella. Tällöin ei myöskään innosta miettiä demokratian vahvempia muotoiluja. Taloustiede on niin ikään sitoutunut liberalistiseen tulkintaan vapaudesta, jota asiallisesti rajoittavat lähinnä elämän, turvallisuuden ja omaisuuden suoja. Samoin oikeudenmukaisuus määrittyy henkilöiden koskemattomuuden ja keskinäisten sopimusten turvaamisen kautta. Taustalla on vahva usko autonomisiin ja individualistisiin toimijoihin.

Onko tässä sitten jotain vikaa? Eräissä mielessä ei liberaalit ihanteet ovat hyviä ihanteita. Toisaalta talousliberalismissa on sama vika kuin muissakin ideologioissa: teoreettisina ajattelutapoina ne kohtaavat maailman vain osittain. Tilanne tulee ongelmalliseksi, kun ohjaava ideologia näyttäytyy kaikenkattavana viitekehikkona, jonka lähtökohtia ei tule kyseenalaistaa. Tällaisen aseman taloustiede saa joidenkin taloustieteilijöiden ajattelussa. Vielä tärkeämpää on kuitenkin tunnistaa talousliberalistisen ajattelutavan kulttuurinen kyseenalaistamattomuus. Se korostaa teoriaa käytännön kustannuksella – samaan tapaan kuin teoreettisten mallien voidaan ajatella toimivan vain käytännöllisen joustavuuden ehdoilla.

Käytännön tasolla käsityksemme hyvinvoinnista, individualismista, vapaudesta ja oikeudenmukaisuudesta eivät samastu niiden liberaaleihin ihanteisiin. Ne ovat osittain yhtä niiden kanssa, mutta samalla ne ovat osittain yhtä vaihtoehtoisten ideologisten ihanteiden kanssa. Hyvinvointimme riippuu ostovoimastamme, mutta myös ihmissuhteistamme, paikastamme yhteisössä ja kyvystämme toimia oikein. Olemme itsejämme, mutta vain toisten kautta. Ulkopuoliset tekijät uhkaavat vapauttamme, mutta arvostamme joitakin vapauksia enemmän kuin toisia. Teemme myös arvottavia erotteluja elämäntilanteidemme kohdalla, ja koemme vapautuvamme löytäessämme oikean suunnan. Oikeudenmukaisuudessa on kyse sekä yksilön loukkaamattomuudesta, tasa-arvoisesta yhteiskunnasta, palkkioista ansioiden mukaan – ja sitä rataa.

Puheemme ja tekemme paljastavat asemamme suhteessa ideologioiden kirjoon. Jonkin ideologian laaja-

mittainen kyseenalaistamattomuus (joko pelkän mukautumisen tai tietoisien harhauttamisen myötä) estää ajattelua. Talousliberalismin kohdalla tämä tarkoittaa yhteiskunnallisten rakenteiden sementoimista taloudellista tehokkuutta ajavaan muotoon ja ratkaisujen hakemista sen sisällä. Itse rakenteita ei teoreettisista syistä voi kyseenalaistaa. Kritiikin ja kyseenalaistamisen tielle on tietysti vaikea lähteä. Ainakaan globaalin kilpailutalouden ehtoihin sitoutuminen ei kannusta vaihtoehtoisten rakenteellisten ja poliittisten ratkaisumallien tarkasteluun. Sen sijaan omaa näkemystä pidetään helposti ainoana mahdollisena. Esimerkiksi halpatyön hyväksikäytölle kehittyvissä maissa ei haluta talousnobelisti Paul Krugmanin tapaan nähdä vaihtoehtoja, vaan pidetään omaa sanaa harkittuna ja kritikkojen näkemyksiä keskeneräisinä.²

Samaan tapaan kuin taloustiede ohjaa talouden tai vaikkapa työn luonteen käsitteellistämistä ja ymmärtämistä, viitoittaa se tulkintojamme vapauden ja demokratian kaltaisista poliittisista käsitteistä. Ei sillä, etteivät vallitsevat tulkinnat voisi pahassa maailmassa olla parasta mitä on tarjolla. Vastaus tähän kysymykseen vaan on jo valmiiksi annettu. Ongelmallisinta taloustieteellisessä ajattelutavassa on sen synnyttämä välinpitämättömyys muita lähestymistapoja kohtaan. Aikamme tekee tämän entistä ongelmallisemmaksi. Ilmastonmuutos etunenässä, kriisit ja elämän perspektiivit perässä korostavat vaadetta moniääniseen tarkasteluun, jossa ideologiat ja äänet voisivat kohdata. Arjen järki kehottaa näkemään ideologiat tavanomaisuuden taustalla – mitä sieltä sitten paljastuukaan talousliberalismin kannattajille ja sen kritikoille.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ha-Joon Chang, *Economics. The User's Guide*, Pelican, London 2014. Mainitut viisi huomiota löytyvät kirjan mukana tulevasta läpyskästä.
- 2 Ks. Paul Krugman, In Praise of Cheap Labour. Verkossa: <http://tiger.uic.edu/~bost/teaching/intromacro/article13b.pdf>